BO‘LAJAK INGLIZ TILI O‘QITUVCHILARINING LINGVO-KREATIV KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISHDA SPEAKING DARSLARINING AHAMIYATI

Raximov Xurshidjon Xursandjon o‘g‘li
Farg‘ona davlat universiteti, amaliy ingliz tili kafedrasi o‘qituvchisi
ORCID ID: 0009-0001-4642-6416

Annotatsiya

Bugungi globallashuv va axborotlashuv sharoitida ingliz tili o‘qituvchilaridan nafaqat yuqori darajadagi til kompetensiyasiga, balki ijodiy fikrlash va innovatsion pedagogik yondashuvlarga ham ega bo‘lish talab etilmoqda. Shu nuqtai nazardan, speaking (og‘zaki nutq) darslari bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvistik hamda kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishning muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Mazkur tadqiqot speaking darslarining bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarida lingvo-kreativ kompetensiyani shakllantirishdagi ahamiyatini aniqlashga qaratilgan. Tadqiqotda aralash metodologiya (mixed-methods) qo‘llanilib, 80 nafar pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan talabalardan pre-test va post-test natijalari, kuzatuvlar, so‘rovnomalar hamda yarim tuzilgan intervyular orqali ma’lumotlar yig‘ildi. Tadqiqot natijalari speaking faoliyatlari talabalarning nutq ravonligi, lug‘at boyligi, grammatik aniqligi va kommunikativ ishonchini sezilarli darajada oshirganligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: *speaking darslari, lingvistik kompetensiya, kreativ kompetensiya, lingvo-kreativ kompetensiya, bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilari, kommunikativ kompetensiya, og‘zaki nutq.*

KIRISH

Zamonaviy ta’lim tizimi ingliz tili o‘qituvchilaridan faqatgina til qoidalarini mukammal bilishni emas, balki o‘z fikrini erkin ifodalash, ijodiy yondashish va o‘quvchilarni samarali muloqotga jalb qila olish kabi ko‘nikmalarga ham ega bo‘lishni talab qilmoqda. Xususan, chet tillarini o‘qitishda kommunikativ yondashuvning keng tarqalishi natijasida o‘qituvchining og‘zaki nutq kompetensiyasi va kreativ salohiyati uning kasbiy muvaffaqiyatini belgilovchi asosiy omillardan biriga aylandi.

Til o‘rganish jarayonida speaking ko‘nikmasi eng murakkab va shu bilan birga eng zarur kompetensiyalardan biri sanaladi. Chunki aynan og‘zaki nutq orqali shaxs o‘z bilimlarini namoyon etadi, fikr almashadi, muammolarni hal qiladi va ijtimoiy munosabatlarga kirishadi. Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilari uchun esa speaking ko‘nikmasining ahamiyati yanada yuqoridir. Sababi kelajakdagi pedagogik faoliyatning asosiy qismi og‘zaki muloqotga tayanadi. O‘qituvchi mavzuni tushuntiradi, savollar beradi, fikr bildiradi, bahs-munozaralarni boshqaradi va o‘quvchilar bilan muloqot qiladi.

Bundan tashqari, bugungi kunda kreativlik zamonaviy pedagogning ajralmas kasbiy sifati sifatida e’tirof etilmoqda. Kreativ o‘qituvchi yangi g‘oyalarni ilgari sura oladi, turli metodlarni moslashtiradi va o‘quv jarayonida innovatsion yondashuvlarni qo‘llaydi. Speaking faoliyatlari esa talabalarni nafaqat tildan foydalanishga, balki mustaqil fikrlashga, yangi g‘oyalarni yaratishga va ularni erkin ifodalashga undaydi.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ayrim oliy ta’lim muassasalarida nazariy bilimlarga ko‘proq e’tibor qaratilib, og‘zaki nutq amaliyotiga yetarli vaqt ajratilmaydi. Natijada

talabalar grammatik bilimga ega bo‘lsalar-da, o‘z fikrlarini erkin ifodalashda yoki kreativ tarzda muloqot qilishda qiyinchiliklarga duch keladilar. Shu sababli speaking darslarining bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvo-kreativ kompetensiyasini rivojlantirishdagi o‘rnini ilmiy jihatdan o‘rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Tadqiqot maqsadi

Bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvistik va kreativ kompetensiyalarini rivojlantirishda speaking darslarining ahamiyatini aniqlash.

Tadqiqot savollari

1. Speaking darslari bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvistik kompetensiyasiga qanday ta’sir ko‘rsatadi?
2. Speaking mashg‘ulotlari kreativ kompetensiyaning rivojlanishiga qay darajada yordam beradi?
3. Lingvo-kreativ kompetensiyani shakllantirishda qaysi speaking faoliyatlari eng samarali hisoblanadi?

ADABIYOTLAR TAHLILI

Lingvistik kompetensiya tushunchasi dastlab Chomskiy tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan bo‘lib, u til qoidalari va grammatik tizim haqidagi bilimlar majmui sifatida talqin qilingan. Keyinchalik Hayms kommunikativ kompetensiya nazariyasini ilgari surib, muvaffaqiyatli muloqot uchun grammatik bilimning o‘zi yetarli emasligini, balki tilni turli ijtimoiy vaziyatlarda to‘g‘ri qo‘llash ham muhimligini ta’kidlagan.

Kanale va Sueyn kommunikativ kompetensiyani grammatik, sotsiolingvistik, diskursiv va strategik komponentlardan tashkil topgan murakkab tizim sifatida tavsiflaydilar. Ushbu nazariyalar speaking faoliyatining til o‘rganishdagi markaziy o‘rnini asoslab beradi.

Braunning fikricha, speaking real vaqt rejimida ma’noli nutq ishlab chiqarish jarayoni bo‘lib, unda lug‘at boyligi, grammatika, talaffuz va muloqot strategiyalari bir vaqtning o‘zida ishga tushadi. Tornberi esa speaking ko‘nikmasining asosiy tarkibiy qismlari sifatida ravonlik, aniqlik, talaffuz va interaktivlikni ko‘rsatadi.

Kommunikativ til o‘qitish nazariyasiga ko‘ra, til eng samarali tarzda muloqot jarayonida o‘zlashtiriladi. Richards speaking mashg‘ulotlari talabalarning faol ishtiroki va ma’noli muloqoti orqali til kompetensiyasini rivojlantirishini ta’kidlaydi. Nation va Newton esa muntazam speaking amaliyoti lug‘at boyligini oshirish, grammatik tuzilmalarni mustahkamlash va nutq ravonligini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishini qayd etadilar.

Kreativlik masalasiga oid tadqiqotlarda Sternberg kreativlikni yangi va foydali g‘oyalarni yaratish qobiliyati sifatida izohlaydi. Craft esa kreativlikni zamonaviy ta’limning asosiy tarkibiy qismlaridan biri deb hisoblaydi. Chet tillarini o‘qitishda kreativlik til vositalaridan noodatiy foydalanish, muammolarga innovatsion yechim topish va original fikrlarni ifodalash orqali namoyon bo‘ladi.

So‘nggi yillarda olib borilgan tadqiqotlar rolli o‘yinlar, debatlar, simulyatsiyalar va loyiha asosidagi speaking faoliyatlari talabalar kreativligini rivojlantirishga xizmat

qilishini ko‘rsatmoqda. Bunday faoliyatlar nafaqat til amaliyotini kuchaytiradi, balki tanqidiy va ijodiy fikrlashni ham rag‘batlantiradi.

Shunga qaramay, mavjud tadqiqotlarning aksariyati lingvistik kompetensiya va kreativ kompetensiyani alohida o‘rganishga qaratilgan. Ularning speaking darslari orqali integrallashgan holda rivojlanishini tahlil qiluvchi ilmiy ishlar esa nisbatan kam uchraydi. Mazkur tadqiqot aynan shu bo‘shliqni to‘ldirishga xizmat qiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot dizayni

Tadqiqotda miqdoriy va sifat metodlarini birlashtiruvchi aralash metodologik yondashuv qo‘llanildi. Ushbu yondashuv speaking darslarining lingvistik va kreativ kompetensiyaga ta’sirini har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi.

Ishtirokchilar

Tadqiqotda pedagogika universitetining ingliz tili ta’limi yo‘nalishida tahsil olayotgan 80 nafar 3–4-bosqich talabalari ishtirok etdi. Ularning yoshi 19–23 yosh oralig‘ida bo‘lib, barchasi speaking fanlarini muntazam o‘zlashtirib kelayotgan talabalar hisoblanadi.

Tadqiqot vositalari

Ma’lumotlar quyidagi vositalar yordamida yig‘ildi:

- speaking bo‘yicha pre-test va post-testlar;
- og‘zaki kreativlik topshiriqlari;
- talabalar uchun so‘rovnomalar;
- auditoriya kuzatuvlari;
- yarim tuzilgan intervyular.

Tadqiqot jarayoni

Tadqiqot bir semestr davomida, ya’ni 12 hafta mobaynida olib borildi. Mashg‘ulotlarda quyidagi speaking faoliyatlari muntazam qo‘llanildi:

- guruh munozaralari;
- debatlar;
- rolli o‘yinlar;
- muammoli vaziyatlarni hal qilish topshiriqlari;
- hikoya yaratish faoliyatlari;
- prezentatsiyalar;
- loyiha asosidagi nutqiy topshiriqlar.

Tadqiqot boshida pre-test, yakunida esa post-test o‘tkazildi. Kuzatuv va intervyular esa butun jarayon davomida amalga oshirildi.

Ma’lumotlarni tahlil qilish

Miqdoriy ma’lumotlar tavsifiy statistika va juft tanlanmalar uchun t-test yordamida tahlil qilindi. Sifat ma’lumotlari esa tematik tahlil asosida kodlashtirilib, asosiy tendensiyalar va mavzular aniqlashtirildi.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari speaking mashg‘ulotlari ishtirokchilarning og‘zaki nutq kompetensiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatganligini namoyish etdi. O‘rtacha speaking natijalari 62,4 balldan 78,9 ballgacha oshdi. Ayniqsa, ravonlik, lug‘at boyligi va grammatik aniqlik ko‘rsatkichlarida sezilarli o‘sish kuzatildi.

Kreativlik bo‘yicha natijalar ham ijobiy dinamikani ko‘rsatdi. Talabalar javoblarining originalligi, fikrlarning xilma-xilligi va g‘oyalarni rivojlantirish qobiliyatlari sezilarli ravishda yaxshilandi. Kreativlik ko‘rsatkichlari o‘rtacha 58,7 balldan 76,3 ballgacha ko‘tarildi.

So‘rovnoma natijalariga ko‘ra:

- ishtirokchilarning 87 foizi speaking faoliyatlari kommunikativ ko‘nikmalarni rivojlantirishda juda samarali ekanligini ta’kidladi;
- 82 foizi o‘z nutqiga bo‘lgan ishonch ortganini qayd etdi;
- 79 foizi speaking topshiriqlari ijodiy fikrlashni rivojlantirishga yordam berganini bildirdi.

Intervyular va kuzatuv natijalari ham ushbu xulosalarni tasdiqladi. Talabalar ayniqsa debatlar va rolli o‘yinlarni eng qiziqarli hamda foydali faoliyatlar sifatida baholadilar. Chunki bunday topshiriqlar ulardan tezkor fikrlashni, muammoga yechim topishni va o‘z fikrlarini erkin ifodalashni talab qilgan.

MUHOKAMA

Olingan natijalar speaking darslari bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvo-kreativ kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi. Tadqiqot davomida talabalar muntazam kommunikativ faoliyatlar orqali nafaqat til birliklarini faol qo‘llash imkoniyatiga ega bo‘ldilar, balki o‘z fikrlarini mustaqil va kreativ tarzda ifodalashni ham o‘rgandilar.

Natijalar kommunikativ til o‘qitish nazariyasi bilan mos keladi. Chunki ma’noli muloqotga asoslangan topshiriqlar til o‘rganishni tabiiy va samarali jarayonga aylantiradi. Shu bilan birga, speaking faoliyatlari talabalarni yangi g‘oyalar yaratishga, turli nuqtai nazarlarni himoya qilishga va muammolarga kreativ yondashishga undaydi.

Ayniqsa, debatlar, rolli o‘yinlar va loyiha asosidagi taqdimotlar lingvistik rivojlanish bilan bir qatorda kreativ fikrlashni ham rag‘batlantiruvchi samarali vositalar sifatida namoyon bo‘ldi. Ushbu natijalar speaking mashg‘ulotlarini bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorlash dasturlarining markaziy komponentlaridan biri sifatida ko‘rib chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

XULOSA

Mazkur tadqiqot bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarining lingvo-kreativ kompetensiyasini rivojlantirishda speaking darslarining muhim o‘rin tutishini ko‘rsatdi. Natijalar speaking faoliyatlari talabalarning og‘zaki nutq ravonligi, kommunikativ ishonchi, lug‘at boyligi va grammatik aniqligini sezilarli darajada yaxshilashini tasdiqladi. Shu bilan birga, debatlar, rolli o‘yinlar, hikoya yaratish va loyiha asosidagi topshiriqlar kreativ fikrlashni rivojlantirishga samarali ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi.

Shu sababli oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak ingliz tili o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida speaking mashg‘ulotlarini yanada takomillashtirish, ularni kreativ va kommunikativ faoliyatlar bilan boyitish maqsadga muvofiqdir. Kelgusidagi tadqiqotlarda raqamli texnologiyalar asosidagi speaking faoliyatlarining lingvo-kreativ kompetensiyaga ta’sirini o‘rganish istiqbolli yo‘nalishlardan biri bo‘lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Brown, H. D. (2007). *Teaching by Principles: An Interactive Approach to Language Pedagogy* (3rd ed.). Pearson Education.

Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. *Applied Linguistics, 1*(1), 1–47.

Chomsky, N. (1965). *Aspects of the Theory of Syntax*. MIT Press.

Craft, A. (2005). *Creativity in Schools: Tensions and Dilemmas*. Routledge.

Hymes, D. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), *Sociolinguistics* (pp. 269–293). Penguin.

Maley, A., & Peachey, N. (Eds.). (2015). *Creativity in the English Language Classroom*. British Council.

Nation, I. S. P., & Newton, J. (2009). *Teaching ESL/EFL Listening and Speaking*. Routledge.

Richards, J. C. (2008). Teaching listening and speaking from theory to practice. Cambridge University Press.

Sternberg, R. J. (2006). *The Nature of Creativity*. Cambridge University Press.

Thornbury, S. (2005). *How to Teach Speaking*. Pearson Longman.